

Časi Margarete Puhar: cerkveno in kulturno ozračje na Štajerskem v 19. stoletju

Aleš Maver*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(497.4-18)"18":929PUHAR M.

Aleš Maver: Časi Margarete Puhar: cerkveno in kulturno ozračje na Štajerskem v 19. stoletju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 3, str. 18–28

Margareta Puhar se je rodila v času, ko je v Avstriji izzveneval jožefinizem. Reakcija na predmarčni sistem so bile v letu 1848 in takoj po njem »liberalne« težnje po spremembah tudi v cerkvenih vrstah. Nov obrat je prineslo obdobje neoabsolutizma, ki je doseglo vrh s sklenitvijo konkordata leta 1855. Tretji bistveni zasuk na cerkveno-politični sceni v času življenja Margarete Puhar je bila prevlada liberalnih naziranj v drugi polovici šestdesetih in v sedemdesetih letih 19. stoletja. Tri desetletja političnega slogaštva v slovenskem političnem življenju na Štajerskem pa so bila v veliki meri že v znamenju katoliške prevlade.

Ključne besede: Margareta Puhar, Katoliška cerkev v Avstriji, konkordat, kulturni boj, slogaštvo, liberalizem, redovne skupnosti, Jakob Maksimilijan Stepišnik

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(497.4-18)"18":929PUHAR M.

Aleš Maver: Times of Margareta Puhar: Ecclesiastical and Cultural Atmosphere in Styria in the 19th Century. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 3, pp. 18–28

Margareta Puhar was born in a time when the Austrian Josephinism reached its final stage. Tendencies towards "liberal" changes during the year 1848 and during its immediate aftermath can be seen as a reaction to the *Vormärz* system. A new turn was brought about by the period of Neo-Absolutism, reaching its peak with the Concordat

* doc. dr. Aleš Maver, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, ales.maver@um.si

of 1855. The third stage during the lifetime of Margareta Puhar was marked by the predominance of liberal views during the second half of the 1860s and in the 1870s. On the other hand, almost three decades of the “politics of Concord” in the political life of Styrian Slovenes already had remarkable signs of Catholics achieving the upper hand.

Key words: Margareta Puhar, Catholic Church in Austria, Concordat of 1855, Kulturkampf, politics of Concord, liberalism, religious orders, Jakob Maksimilijan Stepišnik

UVOD

Celotno življenje in delovanje Margarete Puhar sodi v čas, ko je slovenski del Štajerske skupaj z ostalimi slovenskimi zgodovinskimi deželami v cerkveno-kulturnem smislu sodil v širši avstrijski okvir in s tem delil njegovo usodo. To omenjam zaradi tega, ker se je po zamenjavi državnega okvirja leta 1918 tudi slovensko katolištvo v glavnem predstavilo iz dotedanjega avstrijsko-nemškega in s tem na neki način severnoevropskega katoliškega obnebjja v jugovzhodno obnebjje, kar seveda odmeva do danes in kar je povzročilo, da se o nekaterih temah, ki so bile na dnevnem redu v času življenja sestre Margarete, v slovenski katoliški javnosti ni razpravljalo vsaj do drugega vatikanskega cerkvenega zbora ali še čez (prim. o tem Maver 2016: 237–239).

DESETLETJA PREOBRATOV

Če je torej slovenska Štajerska doživljala v cerkvenem smislu podobne prelome in razvoj kot habsburška Avstrija v celoti, potem sodi 19. stoletje Margarete Puhar gotovo med najbolj razgibana in po svoje odločilna. Zanj so bili namreč značilni številni, tudi presenetljivi preobrati. Le leto dni po Margaretnem rojstvu, leta 1819, se je najprej zgodilo nekakšno simbolno slovo od dotlej prevladujočega jožefinizma. Cesar Franc I. je s svojo sivo eminenco knezom Metternichom in številnim spremestvom slovesno poromal v Rim k papežu Piju VII. (Leeb in drugi 2003: 363) in s tem obrnil smer, ki jo je skoraj štirideset let prej ubiral Pij VI., ko je skušal s potjo na Dunaj k pameti spraviti materine pete sveže osvobojenega vladarja Jožefa II. in se je na svoji neuspešni misiji ustavil tudi v Mariboru. Zaleglo seveda ni, kajti pravi Jožefov cunami je šele prihajal. Takrat je bil čisto v duhu časa in jožefinizem se je gotovo porodil iz nelagodja zaradi ekscesov pozunanjene baročne vernosti (Dolinar 2004: 7–20). Štiri desetletja pozneje se je tisto, kar se je nekoč zdelo sveže in razumno, sprevrglo v trdosrčno razumarsko zaničevanje veselja v verskem življenju in v pretesen državni objem okoli cerkvenega vratu. Tudi prestana groza Napoleonovega pretresa je pri marsikom prebudila nostalgijo po zlatih baročnih časih, ki bi se

morda lahko obudili z vnovično naslonitvijo na Rim, ki ga je »mežnar na cesarskem prestolu« dajal tako v nič. Prehod je bil kajpak počasen. Še v letu rojstva Puharjeve, 1818, so po več kot petih stoletjih in pol Maribor zaradi pomanjkanja redovnikov dokončno zapustili minoriti, ki jim je Jožef prizanesel in so morali zgolj zamenjati lokacijo (Vostner 1964: 13), in po Štajerskem so tu in tam še v dvajsetih letih ukinjali redovne postojanke (Leeb in drugi 2003: 362). Tudi sumljiva bogoslovska učbenika za cerkveno pravo in zgodovino, ki ju je Francev novi prijatelj Pij VII. že 1820 uvrstil na indeks prepovedanih knjig, so iz rabe vzeli šele leta 1833 (Benedik 2010: 73). »Apostol Dunaja« Klemen Marija Hofbauer ali Dvoržak s svojimi redemptoristi na drugi strani demonstrativno gojil vračanje k razkošnemu baročnemu bogoslužju in pridobival veliko privržencev (Rumpler 1997: 91–93). Sekovski škof, nekdanji benediktinec iz nekdanje Prednje Avstrije, poznejšega nemškega Württemberga, Roman Sebastian Zängerle, ki je bil skladno z jožefinsko ureditvijo škofijskih meja tudi nadpastir večjega dela štajerskih Slovencev, je bil med tistimi, ki so (vedno) najbolje razumeli znamenja časa. Sicer pa je tudi njega Jožefovemu podobno ukinjanje samostanov pognalo iz domače postojanke. Zato si je prizadeval za ustanavljanje novih samostanov in drugih redovnih hiš in po redemptoristih v Gradec leta 1832 pripeljal celo jezuite, strah in trepet vseh napredno mislečih Evropejcev že tja od sredine 18. stoletja (Leeb in drugi 2003: 363).

Leta 1843 je bil boter pri ustanavljanju matrne hiše šolskih sester tretjega reda svetega Frančiška v Algersdorfu, od koder so te dobri dve desetletji pozneje našle pot v obdravsko mesto (Kogoj 2010: 111–114).

Zängerle pa se je sočasno boleče zavedal, da sicer Franceva in Metternichova Avstrija morda res stoji na zvezi trona in oltarja, da pa ima glavno besedo čisto po jožefinsko tron in da je s svobodo Cerkve v Avstriji bolj slabo. Metternich je bil v bistvu razsvetljenec, ki sta ga francoska revolucija in Napoleon samo nekoliko streznila. Sekovski škof je bil bistveno drugačen kot njegov jožefinsko misleči dunajski kolega, zato je po marčni revoluciji še mesec dni pred smrtjo vodil slovesni *Te Deum* v graški stolnici v zahvalo zanjo (Leeb in drugi 2003: 364). Položaj je skrbel tudi njegovega kolega med salzburškimi sufragani, lavantinskega škofa Antona Martina Slomška, ki je že aprila 1848 od salzburškega metropolita, kneza Schwarzenberga, pričakoval navodila in posvet, kako se odzvati na nove razmere (Granda 2010: 318–319).

Revolucionarno vrenje je poskrbelo za drugi bistveni prelom v cerkveno-kulturni zgodovini avstrijskih dežel v 19. stoletju. Odločilno je načelo dotedanjega modela državnega cerkvenstva, vendar sta se ob vprašanju, kaj naj bi ga nadomestilo, pojavila dva med seboj različna odgovora. Eden je čisto revolucionarno šel v smeri cerkvene demokracije s pomembno vlogo nižje duhovščine in laikov, drugi je zagovarjal nadaljevanje zveze med tronom in oltarjem, a z obrnjenima vlogama (Leeb in drugi 2003: 368). Slovenci so bili povsem

»na liniji« s sočasnim dogajanjem, ki je po levi preHITEVALO med drugim na Češkem (Schulze Wessel 2007). Andrej Einspieler je v svojem listu *Slovenija* zapisal marsikaj ostrega, npr. tudi jasno zahtevo: »Kar naprej cirkvo zadene, se razumi samo do sebe, da se v župah (farah) ene jedine narodnosti Božja služba in keršanski nauk v ljudskim jeziku opravljati mora.« (Juhant 1997: 204.) Nekoliko bolj prikrito pa se je spogledoval tudi z mislijo, da bi bilo potrebno »zrušiti brezženstvo duhovnikov«.

OD KONKORDATA DO KULTURNEGA BOJA

Na koncu je prevladala seveda druga smer, saj si je oslABLJENA monarhija Habsburžanov z mladim Francem Jožefom na čelu zažELELA močnega partnerja in je bila pripravljena celo na zamenjavo mest med tronom in oltarjem (Cvirn 2010: 341–356). To se je pokazalo že, ko je cesar v vsem sledil željam škofov o ureditvi zakonskega prava, s čimer je v bistvu povozil še vedno veljavni državljanski zakonik (Leeb in drugi 2003: 375–377). Leta 1855 je bil na njegov rojstni dan podpisan konkordat, ki je kot domnevni živi anahronizem, kakor ga pojmuje večina sodobnih zgodovinarjev, zbudil veliko pozornosti tudi v tujini, predvsem zaradi širokogrudnega prepuščanja šolskega polja Cerkvi (Rumpler 1997: 342–344). Avstrijske oblasti so si zaradi konkordata nakopale v naslednjih dvajsetih letih veliko notranjepolitičnih težav, izostal pa je vtis, ki naj bi ga naredil na južnonemške katoličane. Habsburžani so si namreč tedaj močno prizadevali, da bi prišlo do združitve Nemčije okoli Avstrije. Stari jožefinec Franz Grillparzer je jedko pripomnil, da s konkordatom morda dosežeš prvo mesto v nebesih, v Nemčiji pa nikakor (Vocelka in Vocelka 2015: 112). Med tem ko so se zavzeti katoličani v Avstriji najbolj navduševali nad konkordatom, je prišlo leta 1859 do prenosa sedeža lavantinske škofije v Maribor. Na novo so bile določene meje in štajerski Slovenci so se v veliki večini združili pod Slomškovo škofovsko palico. V ta čas sodi tudi ustanovitev Družbe katoliških gospa (Hozjan 2010: 375–378; Kogoj 2010: 111).

V šestdesetih letih 19. stoletja se je z demokratizacijo političnega življenja konkordat že zamajal. Avstrijo je, spet skladno z evropskimi usmeritvami, zajel val posebne, avstrijske oblike liberalizma. Čeprav znajo zlasti anglosaški zgodovinarji še vedno klecati pred čari tedanjih parol o svobodi in napredku, je treba kritično opozoriti predvsem na oligarhično naravo tega liberalizma. Res je, da je zagovarjal še danes impresivni katalog temeljnih pravic, a že pri volilni pravici je postoril vse, da bi bila omejena predvsem na njegove nosilce in podpornike, saj naj nazadnjaška večina prebivalstva zanj še ne bila zrela (Judson 2016: 269–333; Taylor 1956: 158). Katoliška cerkev in duhovščina sta bili za avstrijske liberalce poglavitno strašilo, čeprav so sami v veliki večini

ostajali katoličani. Določila decembrske ustave iz leta 1867 so v bistvu že razveljavila konkordat, majski zakoni leta 1868 so postorili ostalo (Cvirn 2005: 31–34; 2015: 116 in 193). Katoličane so navdajali z grozo predvsem zaradi uvedbe »zasilne civilne poroke« kot možnosti. Odpor proti konkordatu je homogeniziral mestne in trške elite na slovenskem Štajerskem, ki so se vse bolj nagibale k nemštvu. Mariborčani so majske zakone proslavili z baklado, pa tudi tako, da so razbili šipe na škofiji in bogoslovju (Baš 1967: 202). Leta 1869 je monopol Cerkve v šolstvu sklenil novi zakon o ljudski šoli. Ironija je bila, da je imela Katoliška cerkev po majskih zakonih manj svobode pri urejanju svojih notranjih zadev od ostalih verskih skupnosti ravno zato, ker je bila v monarhiji še naprej privilegirana in državna cerkev (Leeb in drugi 2003: 386). Liberalna ofenziva proti konkordatu je prvič mobilizirala katoliške množice in spravila v neroden položaj jaro slovensko politično elito, ki ni bila enodušno za konkordat, morala pa se je ozirati na mnenje večine svoje »baze« (Baš 1931: 33–36).

Liberalni duh časa je na svoj način podpiral tudi lavantinski škof Jakob Maksimilijan Stepišnik, ki je veljal za vladnega človeka in je to bržkone tudi bil (Šimac 2010: 120–121). Slovenci so mu zamerili, ker drugače kot Slomšek ni korakal na čelu slovenskega narodnega gibanja, marveč je pazil na ohranjanje nevtralnosti (Baš 1931: 37). Njegov verjetno najhujši kritik med lavantinsko duhovščino, poslanec Božidar Raič (rodil se je kot Matija Reich), je lavantinski škofiji pod Stepišnikovim vodstvom v svojem znanem nediplomatskem slogu očital:

Res, tenka vedrina je objemala obzorje, zarja kot prehodnica krepilnega in oživljavajočega solnca zorila in žarila, a Slovenci se klanjali novemu vzhodu jasni se počenšemu; Slomšek nam so dovolili dopisavati v naščini, nalogo izdelavati v narodnem jeziku, govorili so tudi o pohodih slovenski; toda po malem svitu zagrebati je hitel mračni oblak novo krasoto zrcalečo se v glatni rosi. [...] Za nastopnika je počela v kratkem za naščino grenka peti, vso v tujini: dopisi v materiniščini napisani kn vl. stolništvu labodskemu. vračali so se nerešeni; naloge in vloge je primorano pisati v neslovenščini, narodnjaki pritiskani in ponižani, pisarnica kn. vl. je toliko prenapeto nemškutarska, ka se niti pisava slovenskih imen ne poštuje. (Raič 1870: 1)

V resnici je bil Stepišnik precej kompleksnejša figura (Ambrožič 2010: 401–403). Najbrž mu je bila kot Celjanu res bližja nemščina kot slovenščina, vendar je ob ustanavljanju katoliškega političnega društva v Mariboru leta 1870 omenil tudi stvar, ki je »zares vsej Avstriji vogelni kamen; in to je pravica, ki mora vsem narodom jednaka biti« (Iz Maribora: 115).

V bistvu bi moral takrat, ko je nagovarjal zbrane na zborovanju, biti v Rimu in glasovati o dogmatični konstituciji *Pastor aeternus*, ki je razglasila papeževo nezmotnost, kadar govori o veri in morali *ex cathedra*. Vendar se je Stepišnik skupaj z drugimi avstrijskimi škofi že prej izgovoril na neznosno

vročino v mestu ob Tiberi, zaradi česar so odpotovali nazaj na sever. Pred tem so priznali, da bi 18. julija, če bi še bili v večnem mestu, glasovali proti (Benedik 2010: 80). Značilno za severno smer avstrijskega in s tem hkrati slovenskega katolištva tistega časa je, da med glavnimi nasprotniki dogme o nezmotnosti niso bili samo voditelji Cerkve v Avstriji, dunajski kardinal Rauscher in njegova praški ter ostrogonjski kolega Schwarzenberg in Simor, pač pa tudi praktično vsi slovenski škofje, ilirski metropolit iz Gorice Andrej Gollmayr, ljubljanski in tržaško-koprski škof Jernej Vidmar in Jernej Legat ter Stepišnik, pa tudi poreško-puljski škof Josip Juraj Dobrila (Benedik 2010: 80). Vsaj navidezno zeva neko nasprotje med Rauscherjevim in Schwarzenbergovim navijanjem za izrazito propapeški konkordat in njunim nasprotovanjem nezmotnosti Pija IX. in njegovih naslednikov. Pri Stepišniku je zadeva še bolj zapletena. Če se v vprašanju nezmotnosti, pa tudi v začetnem odnosu do avstrijskega liberalizma kaže kot izrazit dedič jožefinizma, je enako opazna njegova naklonjenost moškim in ženskim katoliškim redovom, ki so za liberalne katoličane po navadi predstavljali velik strah, zlasti še v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Tudi avstrijski liberalci so poskušali pristrichi peruti redovnim ustanovam, vendar do tega potem ni nikoli prišlo, ker je liberalizem prišel na slab glas in ker je osebno vernega cesarja minilo potrpljenje z liberalnim eksperimentiranjem na verskem področju (Cvirn 2005: 41–42; 2015: 131–132). Stepišnik je postopal povsem drugače in med njegovim škofovanjem se je število redovnic v škofiji poštirinajsterilo, res pa je izhajalo iz skromne številke sedem. Trajni Stepišnikov prispevek k duhovni krajini Maribora sta naselitvi frančiškanov in algersdorfskih šolskih sester ter z njimi povezan vznik prve redovne skupnosti, ki je nastala na današnjih slovenskih tleh (Kogoj 2010: 107–109).

Drugače kot Stepišnik je na koncilu ravnal pomemben sooblikovalec mariborske kongregacije Margarete Puhar sekovski škof Johann Baptist Zwerger, ki je izhajal iz tradicionalno konservativnih tirolskih krajev in je bil navdušen zagovornik papeške nezmotnosti. Po spletu okoliščin pa niti on ni mogel glasovati za *Pastor aeternus*, saj je pred tem zbolel (Lauchert 1900: 530).

Sprejetje dogmatične konstitucije je avstrijska vlada izkoristila za formalni preklic konkordata, kar je s cerkvene strani šele čez pet desetletij priznal papež Benedikt XV. (Leeb in drugi 2003: 387). Med letoma 1870 in 1874 se je tako nadaljeval kulturni boj, ki je predvsem med 1872 in 1874 dosegel slovensko Štajersko in druge slovenske dežele (Cvirn 2015: 191–193).¹ Slovenski narod, ki se je 1872 preselil v Ljubljano, je ostro napadal duhovščino in njeno vlogo v narodnem gibanju. Značilen dokument časa je obsežen podlistek *Posledice*

¹ O začetku sedemdesetih let v Avstriji prim. Rumpler (1997: 450–455); kratko tudi Friš in Matjašič Friš (2007: 471).

prisilnega celibata, ki ga je pod psevdonimom Cismontanus pisal primorski duhovnik Lovro Rakovec (Cvirn 2005: 42) in kjer v sklepu beremo:

Tedaj sama dobičkarija, naga koristoljubnost, gola sebičnost, brezobzirna samopridnost, slepi pohlep lakomnega, požrešnega! Mari je papežu in Rimu za posebno krepost, večjo popolnost in svetost deviškega, angeljskega celibata! Ako bi mu bilo za te kimère v resnici kaj mari, ne bi med papeži, kardinali et consortes tolikanj nesramnih, eklatantnih anti-celibaterjev imeli. »Quod licet Jovi, non licet bovi«, to je njih politika. — Ako bi ženitev usmiljenja vrednih papeških volov — vojakov sem hotel reči — papežu in Vatikanu toliko koristi, toliko dobička dajala, kakor jih daje celibat: uže davno bi bil nezmožljivec celibat anatematiziral, tisočkrat proklet ter pod kaznijo časnega in večnega prokletstva dahovnikom jarem svetega zakona nositi ukazal – vsaj sveti zakon je, celibat pa nij zakrament. (Cismontanus 1874: 1–2)

Slovenski protoliberalci so si sočasno prizadevali, da bi se menda neskončno tuja latinščina v bogoslužju zamenjala s slovenščino. Pod egido junakov Cirila in Metoda se je za stvar zavzel kar Josip Jurčič osebno:

Dajte, pomagajte v naši agitaciji, da se latinski, ljudstvu nerazumljivi jezik izrine iz cerkve in na mestu njega postavi naš slovenski. Saj pravite, da je Rim ljubitelj in spošтовatelj slovenski. Saj veste, da sta Ciril in Metod svetnika, in vendar sta slovenski jezik uvela povsod. Dajte, uvedite ga še vi: pokažite, da jezik svoje slovenske matere tako visoko čislate, da ga hočete narodu v najsvetejših dejanjih in na najsvetejših krajih govoriti in peti. Narod bo potem ponosnejši na svoj jezik, vedoč, da ima pred Bogom veljavo, torej bo energičneje terjal njegovo veljavo tudi v uradu in šoli. Poglejte, kako so [...] vsi, ki imajo svoj jezik tudi v cerkvah, narodno trdnejši, nego naš slovenski narod, ki mora v cerkvi poslušati tuj, nerazumljiv jezik. (Cirilmetodar 1925: 2)

Hude levite je v teh razburkanih letih svojim, predvsem višjim duhovniškim kolegom in njihovi vlogi v narodni politiki bral spet Raič in pri tem zarožljjal celo z udarnim pojmom narodne cerkve:

Oni so tako do gotovega prepričani, da je uzrok razkolništva narodne stranke verski princip, kakor gotovo vedo, da je v petkih prepovedano rudeče klobase uživati, a jih skrivaj uživajo. A tako se obnašajo, kadar govore ter se pravdajo s kakovim narodno-liberalcem, ako so pa sami med soboj, si pa često odkrito povedo, da so si z besedo »vero« iznajdli samo prav lepo larfo, pod kojo se prikrivajo često druge tendence, gospodstvo enega njihovega stanu nad vsemi drugimi in ker gotovo prodere načelo narodnosti, po kojem se bodo (kedaj, se še ne more gotovo povedati) slični prebivalci dežel istega cesarstva družili v narodne skupine, gospodstvo papizma nad težnjami sedanjega veka, koje jim delajo ogromne preglavice. (...) In kar je glavna stvar, boje se narodnostnih načel in njihovih konsekvencij tudi radi tega, ker prav premeteno, kakoršni so sploh v varovanji svojih predprav, sklepajo, da bi narodom, ustanovivšim se po natvornih pravih, zamoglo na um priti, terjati tudi narodne cerkve, kakor so jih pod Cirilom in Metodom v veliko jezo Nemcev in Romanov, že imeli. (Raič 1873: 2)

NA POTI K NOVEMU PREOBRATU

Novi majski zakoni iz leta 1874, med katerimi se je prvega prijelo kar ljubkovalno ime *Katholikengesetz*, so bili bistvu labodji spev avstrijskega liberalizma v verski politiki. Zadnjega cesar ni nikoli sankcioniral, pa tudi rezultat ostalih je v bistvu bil, da je Katoliška cerkev ostala *de facto* državna. Leto pred tem je pač strmoglavila dunajska borza in z njo prepričanje o neizmerni moči napredka in liberalnega kapitalizma (Rumpler 1997: 463–466). Hkrati so škof Stepišnik na eni in liberalni slovenski voditelji na drugi strani dokončno spoznali, da si od avstrijskih nemških liberalcev nimajo česa obetati. Pri škofu niso upoštevali njegove nevtralnosti in nemškega uradovanja, saj je bil zanje še vedno samo navaden »fajmošter« in s tem nasprotnik, pri slovenskih somišljenikih pa so bili sicer veseli podpore majskim zakonom, a jim v zameno niti naključno niso nameravali dati koncesij na narodnostnem področju (Cvirn 2015: 192–193). Slovenski konservativci in liberalci na Štajerskem so se znašli v slogaškem objemu, ki pa je imel zaradi razmer v bazi vedno bolj konservativen katoliški obraz, enako kot je množično katoliško gibanje tudi drugod po Avstriji s širjenjem volilne pravice vse bolj ožalo življenjski prostor liberalizmu elit (Melik 1988: 87). Ta se je trajno zajedel v nemško govorečo vodilno plast večjih središč na slovenskem Štajerskem in prešel v nemški nacionalizem. Kljub temu so se pripadniki te elite še vsaj do množičnega pročodrimskega gibanja ob koncu stoletja prištevali med katoličane in obiskovali cerkev vsaj takrat, ko je zvonilo njim (Cvirn 1997: 237–241; Ambrožič 2010: 403–404).

Vrhunec in počasno pešanje liberalne politike sta uvedla naslednji veliki prelom v cerkveno-kulturni podobi Avstrije v 19. stoletju. Na Štajerskem in drugod v slovenskih deželah je za živahno dogajanje poskrbel zlasti dokument papeža Leona XIII. *Grande munus* (Smolik 1990: 267). Margareta Puhar je tedaj že odlagala svoje predstojništvo. Ukvarjanje z bogoslužnim jezikom je potem razgibalo naslednji dve desetletji, čeprav zaradi narave splošnih razmer na Kranjskem bolj kot na Štajerskem (Melik 1988: 89–91; Filipič 2010: 90–91). Obenem je bil to čas, ko sta se v avstrijskem cerkvenem prostoru, katerega del so bili štajerski Slovenci, krepila tako versko življenje kot katoliško politično gibanje. V marsičem je omenjeni proces potekal ob bolečih spominih na državno cerkvenstvo jožefinskega kova, ki je zaznamovalo zgodnja leta Margarete Puhar, in ob poskusih preganjanja njegovih senc.

LITERATURA

Matjaž AMBROŽIČ, 2010: Lavantinska škofija za časa Slomškovih naslednikov (1862–1922). *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 399–428.

Franjo BAŠ, 1931: K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem (Slomšekov spomenik). *Časopis za zgodovino in narodopisje* 26, 23–88.

Franjo BAŠ, 1967: Maribor v avstrijski ustavni dobi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 38 (n. v. 3), 184–243.

Metod BENEDIK, 2010: Škof Stepišnik, prvi vatikanski koncil, papeška nezmotnost. *Bogoslovni vestnik* 70/1, 71–81.

CIRILMETODAR (= Ivan Vrhovnik), 1925: O obnovitvi staroslovenskega bogoslužja VII. *Slovenski narod* (22. 11. 1925), 2.

CISMONTANUS (= Lovro Rakovec), 1874: Nasledki prisilnega celibata. *Slovenski narod* (29. 4. 1874), 1–2.

Janez CVIRN, 1997: *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Založba Obzorja.

– –, 2005: *Boj za sveti zakon. Prizadevanja za reformo poročnega prava od 18. stoletja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

– –, 2010: »Tako kot je, ne more ostati, in ko bo prišel čas, bomo tudi mi zgrabili.«: Gospodarske in politične razmere na Slovenskem v času neoabsolutizma. *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 341–356.

– –, 2015: *Dunajski državni zbor in Slovenci: (1848–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

France Martin DOLINAR, 2004: Teološko ozadje Herbersteinovega časa. *Herbersteinov simpozij v Rimu*. Ur. E. Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 7–20.

Igor FILIPIČ, 2010: Stepišnik in sveta brata Ciril in Metod. *Bogoslovni vestnik* 70/1, 83–94.

Darko FRIŠ, Mateja MATJAŠIČ FRIŠ, 2007: Avguštin Stegenšek (1875–1920) in njegov čas. *Studia Historica Slovenica* 7/2–3, 471–488.

Stane GRANDA, 2010: Anton Martin Slomšek med zvestobo narodu in Cerkvi. *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 315–340.

Andrej HOZJAN, 2010: Maribor v prvih dveh desetletjih po pridobitvi škofije: Podoba mestnega razvoja in prebivalstva, pomen prenosa škofijskega sedeža in primerjave mesta z drugimi spodnještajerskimi mesti. *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 357–397.

Iz Maribora. *Slovenski gospodar* (21. 7. 1870), 115.

Pieter M. JUDSON, 2016: *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge (MA): Belknap Press.

Janez JUHANT, 1997: Andrej Einspieler – liberalec?. *Einspielerjev simpozij v Rimu*. Ur. E. Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 201–210.

Marija Jasna KOGOJ, 2010: Redovne skupnosti v lavantinski škofiji v času delovanja škofa Stepišnika. *Bogoslovni vestnik* 70/1, 107–117.

Friedrich LAUCHERT, 1900: Johann Baptist Zwerger. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 45. Leipzig: Duncker & Humblot. 529–531.

Rudolf LEEB, Maximilian LIEBMANN, Georg SCHEIBELREITER, Peter G. TROPPER, 2003: *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien (Dunaj): Verlag Carl Ueberreuter.

Aleš MAVER, 2016: Med evnuhi in junaki. *Mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja*. Ur. A. Puhar. Ljubljana: Mladinska knjiga. 237–247.

Vasilij MELIK, 1988: Družbene razmere v ljubljanski škofiji v drugi polovici 19. stoletja. *Missiev zbornik v Rimu*. Ur. E. Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 84–94.

Božidar RAIČ, 1870: Zakešnjen predlog. *Slovenski narod* (24. 11. 1870), 1–2.

– –, 1873: Iz slovenskega Štajerja. *Slovenski narod* (15. 8. 1873), 2.

Helmut RUMPLER, 1997: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien (Dunaj): Verlag Carl Ueberreuter.

Martin SCHULZE WESSEL, 2007: Zwischen kirchlichem Aggiornamento und außerkirchlicher Nationalisierung der Religion: 1848 als Schlüsseljahr in Tschechien. *Religion und Nation. Katholizismen im Europa des 19. und 20. Jahrhunderts*. Ur. U. Altermatt, F. Metzger. Stuttgart: W. Kohlhammer. 203–213.

Marijan SMOLIK, 1990: Glagoljaštvo v luči cerkvenih dokumentov. *Mahničev simpozij v Rimu*. Ur. E. Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 263–274.

Miha ŠIMAC, 2010: Knezoškof Stepišnik v očeh sodobnikov. *Bogoslovni vestnik* 70/1, 119–129.

Alan J. P. TAYLOR, 1956: *Habsburška monarhija: 1815–1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Michaela VOCELKA, Karl VOCELKA, 2015: *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn*. München: C. H. Beck.

Otmar VOSTNER, 1964: *Ob stoletnici frančiškanov v Mariboru*. Maribor: Frančiškanski samostan v Mariboru.

TIMES OF MARGARETA PUHAR: ECCLESIASTICAL AND CULTURAL ATMOSPHERE IN STYRIA IN THE 19TH CENTURY

Summary

Margareta Puhar was raised and lived her adult life in a time when Slovenian historical lands and the Slovene part of Styria formed a part of a broader Austrian ecclesiastical and cultural framework. In this context, the 19th century can be seen as one of the more vivid periods regarding the development of ecclesiastical life, since this development was marked by many different stages. Margareta Puhar was born when the Austrian Josephinism already reached its final stage. At the same remarkable attempts for the revival of religious life were made, mainly inspired by pre-Josephine forms of Baroque devotion. Roman Sebastian Zängerle, bishop of Seckau and in this capacity also pastor of the great part of Styrian Slovenes, was the leading Church personality in Styria during the *Vormärz* period. Tendencies towards “liberal” changes during the year 1848 and in its immediate aftermath can then be seen as a reaction to the *Vormärz* system.

A new turn was brought about by the Neo-Absolutism since the early 1850s when the Metternich pattern was somehow changed since weakened monarchy tried to secure the powerful Church’s backing. The main expression of such development was the Austrian concordat of 1855. At the same time, Anton Martin Slomšek, bishop of Lavant, realized

much of his initiatives, with the translation of the bishopric seat to Maribor being the most important of them.

The third crucial turn on the ecclesiastical political scene during the lifetime of Margareta Puhar followed already in the second half of the 1860s, reaching its peak in the Concordat crisis and in Church legislation. The ensuing *Kulturkampf* was, for a brief period, felt also among the Styrian Slovenes. A rather typical representative of the new *Zeitgeist* was also Slomšek's successor, Jakob Maksimilijan Stepišnik, whose attitude during the First Vatican council echoed the dominant Austrian line at the time.

The crisis of liberalism after the Vienna stock market crash in 1873 introduced a decrease of liberal domination in public life and brought about a swift end to the first *Kulturkampf* among Slovenes. Hence, almost three decades of "politics of Concord" in Slovenian political life in Styria already showed remarkable signs of Catholic prevalence.

DIE ZEITEN VON MARGARETA PUHAR: DIE RELIGIÖSE UND KULTURELLE LAGE IN DER STEIERMARK DES 19. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Margareta Puhar lebte und war aktiv in der Zeit, in der die slowenischen historischen Länder und somit auch der slowenische Teil der Steiermark kirchlich und kulturell eng mit dem breiteren österreichischen Rahmen verbunden waren. Innerhalb des Rahmens gilt das 19. Jahrhundert auf der kirchlichen Ebene ohne weiteres für eine der ereignisreichsten Perioden. Die Entwicklung geschah in mehreren unterschiedlichen Phasen mit zahlreichen Vorzeichen. Margareta Puhar wurde in der Zeit des ausklingenden Josephinismus geboren. Zu dieser Zeit kam es im religiösen Leben zu Erneuerungswünschen, die ihren Ursprung im Vorjosephinismus und seiner barocker Frömmigkeit suchte. Der Vormärz wurde in der Steiermark von dem Seckauer Bischof Roman Sebastian Zängerle, der auch Bischof von einem großen Teil von Steirer Slowenen war, charakterisiert. Die Reaktion auf das Vormärzsystem waren die Ereignisse im Jahr 1848 und kurz danach, als auch in den kirchlichen Kreisen „liberale“ Tendenzen für grundlegende Veränderungen vorkamen.

Eine neue Wende stellte der Absolutismus dar, als der Muster aus Metternichs Zeiten sich wandte und die erschöpfte Monarchie Deckung in einer starken Kirche suchte, was vor allem mit dem Konkordat aus 1855 sichtbar wurde. Zu dieser Zeit wurden jedoch auch die meisten Initiativen des Bischof von Lavant, Anton Martin Slomšek, zusammen mit der Verlegung des Bischofssitzes nach Maribor/Marburg und den neu bestimmten Grenzen der Diözese für die Steirer Slowenen realisiert.

Der dritte wichtige Wendepunkt auf der kirchlich-politischen Szene zur Lebzeiten von Margareta Puhar waren die überwiegenden liberalen Anschauungen in der zweiten Hälfte der sechziger und in den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts, die ihren Höhepunkt mit der Konkordat-Krise und mit den religiösen Gesetzen erreichte. Die Kulturkampfklänge waren auch unter den Steirer Slowenen zu hören. Ein typischer Vertreter der neuen Zeiten war auch durch sein Handeln beim Ersten Vatikanischen Konzil der Bischof von Lavant, Stepišnik.

Die Liberalismus-Krise nach dem Börsensturz im Jahr 1873 brachte das Nachlassen der liberalen Dominanz mit und drei Jahrzehnte der politischen Eintracht im slowenischen politischen Leben waren mehr oder weniger schon im Zeichen der katholischen Herrschaft.